

Incidències

Poesia catalana i esfera pública

editat per Elisabet Gayà, Mercè Picornell i Maria Ruiz

Preparem-nos per passejar pel sostre

Poesia experimental per a infants i mestres

Emma Bosch i Silvia Buset
(Universitat de Barcelona, Espanya)

Abstract ‘Walking on the ceiling: the poetic look’ is the title of a project in which a group of second grade students of a primary school and their teachers prepare themselves during three months for a very extraordinary walk. This poetic and creative workshop is inspired by surrealist and Dada games, and OuLiPo techniques and aims to let teachers and children discover ‘new ways’ of understanding poetry. Through these creative, playful and experimental activities the participants open their senses and discover other ways of seeing and interacting with the environment. A positive response and involvement was expected from children but teachers were equally fascinated. Therefore, our aim is to look at the intersection between poetry and education in an attempt of answering why these poetic proposals from the early twentieth-century avant-garde are still considered so innovative in schools today.

Resum 1 Introducció. – 2 Sis sessions preparatòries per passejar pel sostre. – 2.1 Jo sóc un poeta aventurer. – 2.2 Poemes i cançons (des)coneguts. – 2.3 Habitants d’altres mons. – 2.4 Poemes en altres llengües. – 2.5 Passeigs poètics. – 2.6 Passeig pel sostre. – 3 Conèixer la poesia des de la creació. – 4 A tall de conclusions. – 5 Unes paraules de cloenda i instruccions per passejar pel sostre.

Keywords Poetry. Education. Creation.

1 Introducció

‘Passeig pel Sostre: la mirada poètica’ és un taller de creació poètica dissenyat per a la Biblioteca Fraternitat-La Barceloneta, dins del projecte de foment de lectura escolar ‘Llegir x Llegir’ que es va dur a terme durant el curs 2013-2014.¹ El projecte, finançat pel Pla de Barris Barceloneta i el Districte de Ciutat Vella de Barcelona, pretén reforçar les competències lectores dels alumnes de les escoles del barri a partir dels components estètics de la poesia i de la prosa, així com del llenguatge visual, per animar als alumnes a descobrir els gustos literaris més personals.

¹ Les autores volem agrair la confiança i el suport de Maria Josep Fontova, Laura Calosci i tot l’equip de la Biblioteca Barceloneta-La Fraternitat. Agraïm també la col·laboració de Víctor Contreras.

Dins d'aquest marc i durant sis sessions d'un trimestre, infants (un grup classe de segon d'Educació Primària d'una escola del barri de la Barceloneta) i adults (dues mestres, dos bibliotecaris i dues guies) vàrem treballar plegats amb imatges, objectes i paraules. Es tractava de jocs poètics creatius on cercàvem una identitat secreta, alteràvem textos preexistents, coneixíem nous éssers, ens ajudàvem de l'atzar, inventàvem idiomes i descobríem la poeticitat del textos i de les imatges del carrer, per, finalment, fer un passeig pel sostre de la biblioteca.

El nostre objectiu era que, tant els mestres com els infants, descobrissin 'noves' formes d'entendre la poesia i la creació poètica. Marquem l'adjectiu 'noves' entre cometes com a sinònim de 'desconegut', perquè aquestes propostes no són gens noves. Es basen en jocs surrealistes i dadaistes, en conceptes situacionistes i tècniques OuLiPo.

2 Sis sessions preparatòries per passejar pel sostre

Les accions proposades estan basades en el llibre *Passeig pel sostre i altres propostes* (2009) de Manuel Crespo i Neus Moscada (pseudònim d'Emma Bosch) i es van presentar als participants com unes activitats preparatòries per fer un viatge molt especial: un passeig pel sostre. A cada sessió, com fan molts viatgers, proposàvem als participants confeccionar un quadern de viatge. Heus aquí una breu descripció de cada sessió:

2.1 Jo sóc un poeta aventurer

La primera sessió va consistir a cercar la nostra identitat secreta gràcies a l'acció 'Noms de poeta'. Amb la premissa que, potser nosaltres no ens atreviríem a passejar pel sostre, havíem de buscar el nostre 'jo' més valent, més agosarat, el nostre 'jo-poeta'. Per descobrir-lo vàrem reordenar les lletres del nostre nom i cognom. Per exemple: en Jude O'Connor es va convertir en 'Eduj Noroco' (cf. fig. 1). A partir d'aquest moment els participants van deixar de ser qui eren i van adoptar noves identitats que van anotar a les targetes d'identificació, i que els serviren per signar els quadernets de viatge. Els noms recordaven a altres idiomes i cultures, així que vàrem parlar de quins eren els nostres orígens i de quines llengües parlàvem. Un cop que ja teníem un nou nom, havíem de conèixer millor el nostre poeta aventurer. Què li agradava fer? El secret s'amagava en el nostre nou nom.

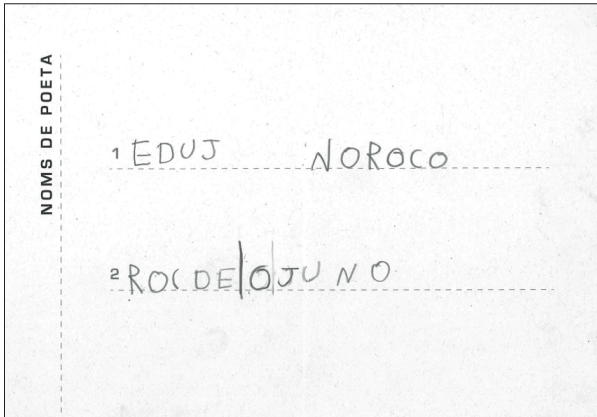

Figura 1

‘Secrets del meu poeta’ consistia a construir una frase on el subjecte era el nostre pseudònim i el predicat es formava utilitzant mots que compartien les inicials del nou nom i cognom. Es tractava de descobrir aficions que fins ara no coneixíem. Així vàrem saber que: «Syaro Isbaa sopa insectes» o que «Meneda Dari mulla daus» (cf. fig. 2).

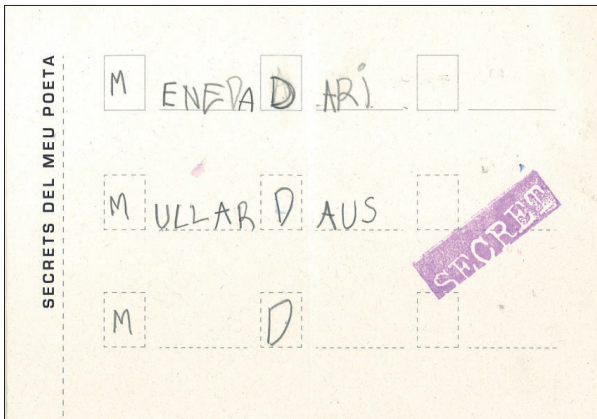

Figura 2

2.2 Poemes i cançons (des)coneguts

Ja teníem nom de poeta i havíem conegut les nostres capacitats secretes. Era el moment de començar a crear. Durant la segona sessió vàrem parlar que, a vegades, és difícil començar a escriure. Per això, vàrem proposar als participants que escrivissin utilitzant els versos d'un poema conegut. Per a l'acció 'De prestat' vàrem utilitzar un poema que la tutora ens havia

recomanat perquè als nens els agradava molt. Es tracta de «Vistes al mar» de Joan Maragall:

El cel ben serè
torna el mar més blau,
d'un blau que enamora
al migdia clar:
entre els pins me'l miro...
Dues coses hi ha
que el mirar-les juntes
em fa el cor més gran:
la verdor dels pins,
la blavor del mar.
(Maragall 1989, pp. 41-42)

Després de llegir el poema, vàrem comentar el significat dels versos «Dues coses hi ha que en mirar-les juntes | em fa el cor més gran» i vàrem proposar als participants que escrivissin dues coses que, en veure-les juntes els fessin «el cor més gran» i dues coses que els fessin «el cor més petit». Algunes de les creacions dels infants són: «El tigre quan és un bebè i el lleopard quan corre em fan el cor més gran» (cf. fig. 3) o «La caca de gos i de ratpenat em fan el cor més petit».

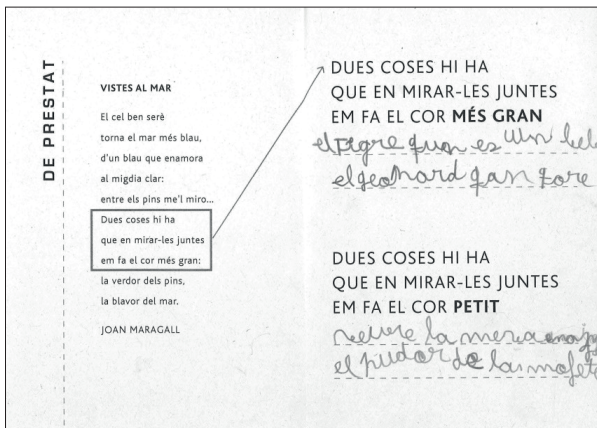

Figura 3

Continuant el treball amb textos preexistents, vàrem comentar que les cançons i els poemes tenien moltes similituds i que hi ha poemes que es poden cantar i cançons que es poden recitar. Per a l'acció «Cançó des(coneguda)» vàrem recitar i cantar la cançó «Les joguines» de Francesc Bofill, Antoni Puig i Francesc Serrat, que tots coneixien prou bé:

*Les joguines, molt cansades,
estan tipes de voltar;
dins el sac totes plegades
s'han posat a rondinar.*

*Al rei negre li demanen
que les deixi en un balcó.
- Ho faré, diu el rei negre,
i com més a prop millor.*

*- Si el rei ros no ens ho complica
si el rei blanc dóna permís,
ara us pujo de seguida
al balcó d'un cinquè pis.*

*Quan el sol ja despuntava
vaig alçar-me del meu llit:
Quina sort, quantes joguines
m'han deixat aquesta nit!
(Pujol, Roig 1995, p. 98)*

I vàrem suggerir als participants que canviessin algunes paraules d'aquesta cançó per fer-ne una de nova. Aquestes són algunes de les noves cançons:

*Les espases, molt afilades,
estan tipes de barallar-se,
dins del sac totes trencades,
s'han posat a dialogar [...].*

*Les samarretes, molt suades,
estan tipes de jugar,
dins del sac totes arrugades,
s'han posat a protestar [...].
(cf. fig. 4)*

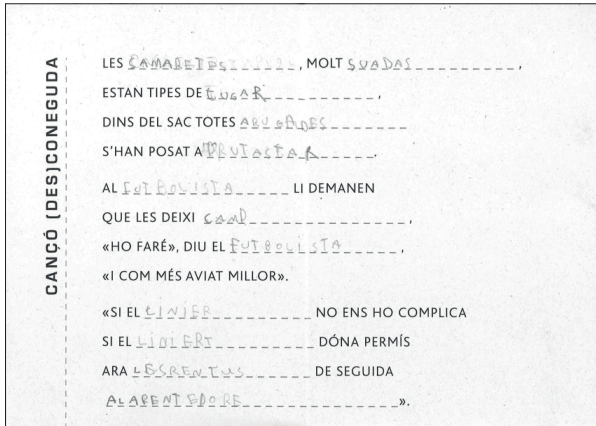

Figura 4

2.3 Habitants d'altres mons

Per introduir les accions a fer en la tercera sessió es va explicar als participants que en les excursions poètiques és habitual trobar-se amb nous éssers. Per això, els aconsellàvem que anessin sempre amb els ulls ben oberts per poder descobrir-los. I els vàrem presentar uns amics que havien vingut a visitar-nos. Primer, entre tots, vàrem destapar la gàbia que estava coberta al mig del cercle on estàvem asseguts. Tothom es va sorprendre en descobrir un objecte engabiats. I ningú no va saber com reaccionar... Després d'uns moments d'incertesa, els infants van seguir el «joc» de la guia quan els va proposar fer preguntes a aquest «ésser» per conèixer-lo millor. L'entrevista col·lectiva havia de servir de preparació perquè els participants fessin el mateix, ara sols, davant dels «éssers» que hi havia en altres gàbies, capses, peixeres, cubells... a sobre de les taules de la biblioteca. L'acció 'Entrevista' consistia a fer preguntes i anotar les respostes al quadern. Els únics consells que es van donar als participants van ésser: observar els éssers amb deteniment, preguntar amb educació i escoltar amb atenció. En el quadern de viatge s'havien d'anotar les respostes, enganxar una imatge de l'ésser, i, si es volia, fer dibuixos del seu entorn.

La segona acció d'aquesta sessió va ser escriure un poema que podria haver escrit el seu ésser tot començant amb les paraules: 'Jo sóc...'. Els poemes podien basar-se en la informació recollida en les entrevistes realitzades. Aquests són les creacions de Roma Platib i de Mascla Cuzaa:

Jo sóc Gani i faig forats.
I dormo a la roca i tinc 8 anys.

Yo soy Ganchosaurus.
Vivo en Reloj, un planeta
perdido en el tiempo.
(cf. fig. 5)

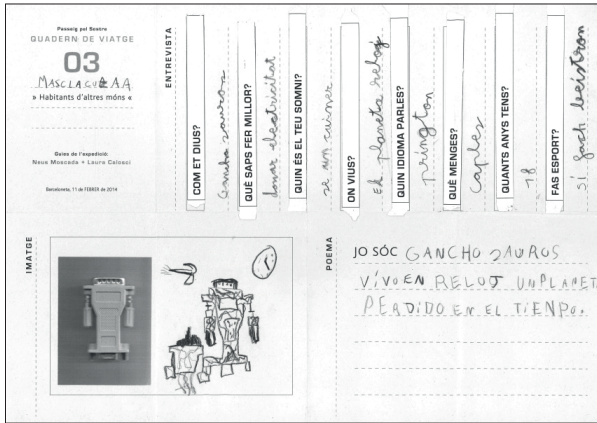

Figura 5

2.4 Poemes en altres llengües

La quarta sessió va començar amb un recordatori de les entrevistes realitzades als diferents éssers. Vàrem constatar que havíem pogut parlar amb ells perquè tots entenien el català, però molts parlaven altres llengües. Vàrem repassar els idiomes que parlaven i que estaven anotats als quadernets de la darrera sessió. Només parlaven català: els 'obreforats', les 'grapadores' i els 'somrients'. Els germans 'meteroritos' parlaven català i mexicà; els 'lamparatalians' només parlaven castellà; i els 'mira ulls', urdú. Però n'hi havia que parlaven altres idiomes estranys. Per exemple: els 'gari' parlaven giraní. Els 'fucie', mursagnia (un idioma que es parla mossegant). Els 'talladora', tallà. Els 'hamer saurus' del planeta Ete parlaven mec-mec. Els 'gancho sauror' parlaven prington, del planeta Rellotge. I els 'tancadora' no podien parlar. Després de repassar els idiomes, vàrem preguntar als participants si havien sentit mai un poema escrit per un ésser d'un altre món? I es va llegir: 'Poema d'un altre món' de Neus Moscada:

Monma nome.
Monma nomer anud.
Anud ameo monma.
Er nome und eop.
Lautreaumont.
(Crespo, Moscada 2009, p. 24)

Vàrem comentar que les paraules s'havien creat barrejant les lletres del títol del poema. A continuació vàrem preguntar als participants si volien sentir un poema escrit en l'idioma d'un monstre. La resposta, per descomptat, va ser afirmativa. I vàrem escoltar una gravació de 'The Loch Ness Monster's Song' del poeta escocès Edwin Morgan:

Sssnnnwhuffffll?
Hnwhuffl hhnnwfl hnfl hfl?
Gdroblboblhobngbl gbl gl g g g g gblgl.
Drublhafblhahflubhafgabhaflhafil fl fl -
gm grawwww grf grawf awfgm graw gm.
Hovoplodok - doplodovok - plovodokot - doplodokosh?
Splgraw fok fok splgrafhatchgabrlgabrl fok splfok!
Zgra kra gka fok!
Grof grawff gahf?
Gombl mbl bl -
blm plm,
blm plm,
blm plm,
blp.
(Morgan 1990, p. 248)

Seguidament vàrem sentir com el recitaven dues persones més.² Alguns dels participants també van llegir el poema en veu alta. A tots els va cridar l'atenció que les paraules fossin tan llargues i tinguessin tantes consonants. Vàrem comentar que aquest tipus de poesia que juga amb els sons rep el nom de fonètica o sonora.

A l'acció 'Poema de l'atzar' els participants havien de crear poemes sonors ajudats per l'atzar. Primer escollien una de les tres graelles ja fetes, que els ajudarien a estructurar el seu poema. A cada quadre de la graella havien d'escriure una lletra de l'abecedari que s'havia d'agafar d'una bossa, sense mirar. Vàrem aconsellar als poetes que, per ajudar a llegir el poema resultant es podien fer més gruixudes les lletres que s'havien de llegir més fort (cf. fig. 6).

2 En podeu veure algunes versions a <http://www.youtube.com/watch?v=yqdhw5z6ofQ> i <http://www.youtube.com/watch?v=vfn2ESV0wMA>.

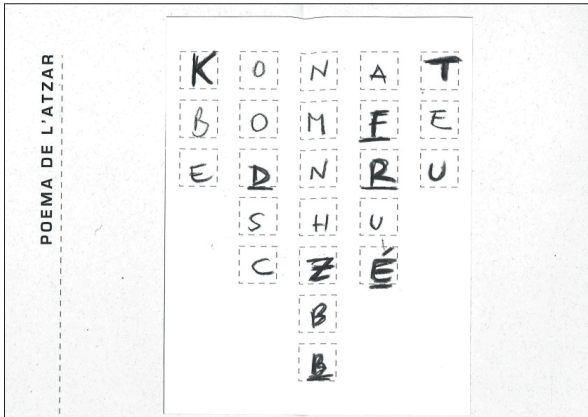

Figura 6

Després d'aquesta experiència de creació de poemes sonors, els participants ja estaven preparats per a l'acció 'Poema del meu amic'. Fent memòria que els éssers que havíem conegut a la sessió anterior parlaven idiomes desconeguts, entre tots vàrem discutir sobre com seria l'idioma de l'ésser de dins de la gàbia, si hi havia moltes vocals o consonants, si les paraules eren llargues o curtes... I entre tots vàrem suggerir exemples de com podia ser el seu idioma. Després, cada participant va rebre a l'atzar una imatge d'un dels éssers, que havia d'enganxar en el quadernet per, després, escriure un poema o cançó en l'idioma de aquest ésser. Alguns participants van crear poemes fonètics i altres amb paraules inventades, com aquest poema de Nilhes Hadamid:

Tarlasco malgolo
 Miloci yiros
 Mamamitotu
 Tlsfrs onpípiol
 La lo ia pa mi
 No slans si slos.
 (cf. fig. 7)

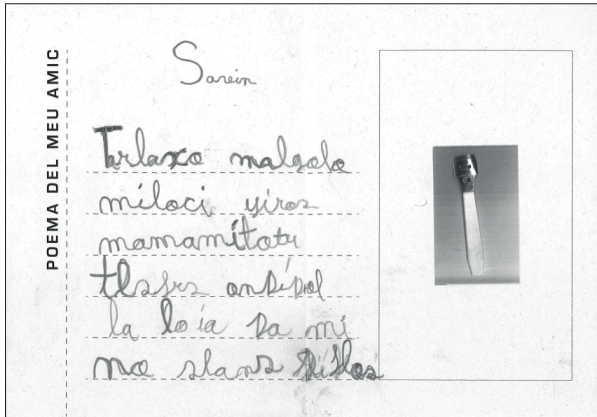

Figura 7

2.5 Passeigs poètics

A la cinquena sessió vàrem proposar als participants fer dos passeigs poètics. Després de comparar com caminem habitualment per la ciutat i com ho fan els turistes, vàrem dir que també podem passejar amb ulls de poeta, perquè la poesia és a tot arreu, es pot trobar als objectes, al carrer... ja que, perquè una cosa sigui poètica, només s'havia de veure amb ulls de poeta. Per posar un exemple, la guia va explicar que el dia abans havia fet un passeig poètic tornant del dentista i que gràcies a aquest passeig havia escrit un poema 'passejat'. L'acció 'Poema passejat' consisteix en anotar o fotografiar totes aquelles paraules i frases que et criden l'atenció quan camines pel carrer. Una de les regles és que no s'hi poden afegir paraules, però sí que es poden ratllar les que no es volen. La guia va llegir el seu poema passejat. Primer sense mostrar les imatges i després mostrant-les per poder apreciar la font d'aquelles paraules. Era difícil sortir al carrer, per això es va proposar als participants que fessin un poema passejat utilitzant les mateixes imatges de la guia. En aquesta ocasió es podien escollir les imatges que es volguessin, ordenar-les, i ratllar les paraules que no es necessitessin. Aquest és un exemple:

Excepte serveis, aquí estaré bé.
 Artesana molt bona, entra i t'ho expliquem.
Investigator detectives.
 I ara més!
 Més!
 General.
 (cf. fig. 8)

Figura 8

Després d'aquesta experiència, es va explicar una altra manera de fer passeigs poètics consistent a fixar-se en les imatges i dibuixos del carrer. La guia va explicar que quan ella passeja li agrada fotografiar la 'poesia visual' que troba pels carrers, i va mostrar als participants imatges per construir poemes rimats inspirats en les fotografies. Per dur a terme l'acció 'Rimes del carrer', a sobre de cada taula hi havia moltes imatges urbanes (grafits, aparadors, ombres, senyals...). Es va proposar als participants que escollissin quatre fotografies i les enganxessin al quadernet. Sota de cada imatge havien d'escriure una paraula o frase. I a la segona línia havien d'escriure una paraula que rimés - tot i que no tingués sentit. Per cercar les paraules per fer la rima es disposava d'ordinadors i tauletes per utilitzar diccionaris en línia (p.e. www.rimador.net). Aquí tenim uns exemples de Hildram Waka:

Planetes Terres
Totes senceres.

Armari groc
Amb foc.
(cf. fig. 9)

Figura 9

2.6 Passeig pel sostre

A la sisena i darrera sessió infants i acompanyants estàvem preparats per fer el gran viatge final: l'esperat 'Passeig pel sostre' de la biblioteca. Vàrem comentar que, com era complicat que un grup tan nombrós passegés alhora, ens separaríem en grups. Mentre uns passejaven, els altres confeccionarien una carpeta per guardar tots els quadernets fets (cf. fig. 10).

Figura 10

Els participants havien vingut amb caputxes, mocadors, gorres, barrets, cascs... perquè se'ls havia demanat prèviament que vinguessin preparats amb el cap protegit. En petits grups van rebre les instruccions per caminar pel sostre i així ho van fer. Després, a la carpeta havien d'explicar els perills que havien trobat i quins consells donarien a altres passejadors.

Paral·lelament, com que no havíem pogut escoltar tots els poemes creats en les sessions anteriors, cada participant havia d'escollir-ne un per llegir-lo davant de tothom. I així va concloure la darrera sessió, amb un recital de poemes on hi van participar tots els poetes: escolars, mestres, bibliotecàries i guies.

3 Conèixer la poesia des de la creació

Barrientos (1999) considera que, en la planificació didàctica de la poesia, hi ha tres tipus d'activitats bàsiques: activitats de comunicació poètica (lectura i escolta de poemes i expressió verbal i no verbal relacionades amb la poesia); activitats de reflexió sobre les pràctiques de comunicació poètica (observació, anàlisi, interpretació i avaluació textual, intertextual i extratextual); i activitats d'adquisició de coneixements (cerca d'informació i redacció de textos informatius sobre aspectes relacionats amb l'autor i/o l'obra). Per a una educació en la sensibilitat artística i en la creativitat s'hauria de viure la poesia en totes les seves dimensions. A tal efecte, les accions d'un taller de creació poètica haurien d'incloure els quatre tipus d'activitats que identifiquen Bordons i Buñuel (2010): activitats de motivació (accions de contextualització i ambientació per crear un ambient propici); activitats de comunicació poètica (escoltar, llegir, comentar, recitar i cantar poemes); activitats de reflexió i descobriment (explorar i descobrir els elements del poema); i activitats de recreació (jugar amb les paraules). I tot això, evidentment, amb una participació activa dels participants. De fet, es tracta de «cedir la paraula a l'alumnat i acompanyar-lo en la tasca d'interpretació i creació de poemes» (Batalla et al., 2003).

Al taller de creació poètica 'Passeig pel sostre: la mirada poètica' es van dur a terme totes aquestes activitats amb el propòsit d'apropar els participants a la poesia d'una manera vivencial. No era el moment de descriure poemes, analitzar-los, contextualitzar-los... sinó de **viure la poesia** des de la creació: llegir-la i mirar-la per poder reconstruir i crear, patir-la i gaudir-la, i compartir-la plegats. D'aquesta manera, des de la creació, es pot construir un pòsit, una base, un bagatge vivencial... Més endavant, els joves, a més a més de continuar amb les tasques de creació – que mai s'haurien de deixar de banda –, podran fer anàlisi en profunditat dels autors i de les obres, i estudiar-los en el seus contextos més complexos. Per exemple, en referència a la poesia sonora, ja hi haurà temps per conèixer l'obra d'Hugo Ball, Giacomo Balla, Kurt Schwitters, Dick Higgins, Fortunato Depero, Raoul Hausmann i d'altres, i entendre què varen significar en el seu temps aquestes noves formes poètiques. Això sí, perquè les visquin i coneguin els escolars (i adolescents), les han de conèixer prèviament els seus mestres.

Aquest coneixement pot començar participant de manera activa en els tallers.

A 'Passeig pel sostre' no hi havia 'espectadors': escolars i adults havien de fer les mateixes activitats. Els mestres i bibliotecaris van poder viure l'experiència poètica i adonar-se'n de les dificultats que pot comportar el treball creatiu. A més, si es dedicaven al seu propi treball, deixarien llibertat als escolars. D'altra banda, si els infants veien que els adults també hi jugaven, s'adonarien que la poesia no és un 'joc infantil'.

Per crear és essencial tenir cura dels aspectes estètics i formals ja que aquests aporten valor al contingut. De fet, forma i contingut haurien de ser indissociables. Els docents de l'àrea d'educació visual i plàstica sempre insistim que el missatge és fruit de la interacció entre text, imatge i suport.³

Dins de l'àmbit escolar hi sol haver poca varietat en l'ús de tècniques i suports. Per això, aquestes propostes pretenien donar a conèixer noves tècniques (com l'ús de tampons de lletres per escriure estampant) i nous suports i formats per treballar (com els fulls A3 que es pleguen en forma de llibret o en forma d'acordió).

Si es dóna importància a les eines, materials i processos, les creacions deixen de ser 'exercicis escolars' i es converteixen en 'obres'.

4 A tall de conclusions

Tot i que la durada dels tallers de creació solen ser curts, les activitats creatives on prima l'experimentació acostumen a tenir un gran impacte en els participants. En aquest cas, les sessions van ajudar-los a obrir els sentits i descobrir altres formes de mirar i de relacionar-se amb l'entorn.

En un ambient lúdic i distès, els infants més petits s'apropen a les formes poètiques més experimentals de manera natural. Davant d'aquestes obres, els nens no es qüestionen si 'allò és poesia' com sí que ho fan els adolescents i adults (Audí et al., 2009). Els infants encara no tenen prejudicis sobre la concepció de l'experiència poètica.

No ens van sorprendre la resposta positiva i la implicació dels infants, però sí la fascinació dels docents. Per això, ens preguntem: per què les 'innovadores propostes poètiques' de les avantguardes de principi del segle XX tornen a ser, cent anys després, en l'àmbit escolar, 'propostes poètiques innovadores'?

La resposta és fàcil: per la manca de coneixença. Ens hem de remuntar a la formació inicial del professorat per comprovar que encara són actuals les paraules de Margarida Prats quan afirmava que «entre els estudiants de magisteri el nombre de lectors de poesia és minoritari» (1994, p. 139) i alertava del «minúscul espai assignat a la formació literària» (1994,

3 En aquesta línia pot incloure's el treball realitzat amb futurs mestres de Primària per apreciar el valor de la interacció entre paraules i imatges mitjançant un discurs poètic «Soledades II: Taller d'imatges que es llegeixen i de paraules que es miren» (Bosch et al., 2010).

p. 139). Malauradament es va perdre l'oportunitat d'ampliar aquest espai quan es van dissenyar els nous graus en Educació Infantil i Educació Primària, perquè ni la formació literària ni l'educació artística han millorat gaire en aquests nous currículums. Cal destacar que, tot i l'absència en els plans docents, hi ha professors que procuren introduir en els seus programes temes sobre poesia experimental i dissenyen activitats que promouen la creació poètica dels seus estudiants.⁴

5 Unes paraules de cloenda i instruccions per passejar pel sostre

Volem acabar amb les paraules que obrien el recital de poemes de la darrera sessió i que servien per recordar tot allò que «fem els poetes». Proposem llegir-les ara substituint-hi la paraula «poeta» per «mestre»:

Nosaltres, els poetes,
mirem el món amb els ulls ben oberts, mig tancats i tancats.
I l'escoltem amb les orelles ben obertes, mig tapades i tapades.
Ens agrada jugar amb les imatges, els objectes i les paraules.
Sobretot quan també hi juga el nostre amic Atzar.
I juguem a tothora,
per això, diuen que no toquem de peus a terra.
I, és veritat, ens agrada passejar pel sostre.

I si algú vol passejar pel sostre, només necessita un mirall i uns quants consells:

Per caminar pel sostre necessites un mirall, ni molt petit ni molt gran. Col·loca'l paral·lelament a terra, sota el nas i recolzat en el llavi superior - com si fos un bigoti. Camina a poc a poc per casa mentre mires el mirall i segueix els bons consells que et donarem. Si mai no has caminat pel sostre com les aranyes i els mosquits, hauràs d'anar amb compte quan ho facis amb l'espill, el sostre és un gran desert ple de perills. Salta els marcs de les portes i esquiva els mòbils de paper. No trepitgis els llums. No ensopeguis amb les cordes, vigila les rampes i els desnivells i camina a poc a poc pel sostre, no fos cas que les prestatgeries et caiguessin a sobre. (Crespo, Moscada 2009, p. 40)

⁴ En aquesta línia destaquem el treball dels membres del grup POCIO (Poesia i Educació) de la Universitat de Barcelona.

Bibliografia

- Audí, Marc; Bordons, Glòria; Costa, Lis (2009). «La poesia experimental, poesia fronterera: concepte, característiques i recepció». En: Gregori, Alfons (coord.), *Discurso sobre fronteras - fronteras del discurso: estudios del ámbito ibérico e iberoamericano*. Lask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, pp. 383-393.
- Barrientos, Carmen (1999). «Claves para una didáctica de la poesía». *Textos de didáctica de la lengua y la literatura*, 21, pp. 17-34.
- Batalla, Patrícia; Bordons, Glòria; Centelles, Jaume; Segarra, Mercè; Rins, Sílvia (2003). «La poesia a Primària: tot aprenent a reflexionar sobre la identitat cultural i del món». *Escola Catalana*, 406, pp. 41-44.
- Bordons, Glòria; Fernández Buñuel, Ana (2010). «Una experiència poètica a les aules de Primària». A: ICE Josep Pallach (ed.), *Multilingüisme i pràctica educativa. VI Simposi: llengua, educació i immigració*. Girona: Universitat de Girona; ICE Josep Pallach, pp. 155-162.
- Bosch, Emma; Burset, Silvia; Samit, Begonya (2010). Pòster «Soledades II: Taller d'imatges que es llegeixen i de paraules que es miren». A: Bordons, Glòria; Costa, Lis (coord.) (2010), *Poesia contemporània, tecnologia i educació: actes del seminari*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona [DVD].
- Crespo, Manuel; Moscada, Neus (2009). *Passeig pel sostre i altres propostes*. Barcelona: Tantàgora.
- Maragall, Joan (1989). *Enllà*. Barcelona: Edicions 62.
- Morgan, Edwin (1990). *Collected Poems*. Manchester: Carcanet Press.
- Prats, Margarida (1994). «Notes sobre la poesia per a infants». *Temps d'Educació*, 12, pp. 127-142.
- Pujol, Maria Antònia; Roig, Tina (1995). *Recull de poemes per a petits i grans*. Barcelona: Kairós i Rosa Sensat.